

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.8.8>

STOSUNEK POLSKICH POLITYKÓW DO PROBLEMU UKRAIŃSKIEGO SZKOLNICTWA W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Victor Kondratyuk

aspirant Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego

nazwany na cześć Łesi Ukrainki (Łuck, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-3264-5132

victortor1987@gmail.com

Adnotacja. W artykule podkreślono główne podejścia polskich ugrupowań politycznych do problemu ukraińskiego szkolnictwa w międzywojennej Polsce. Podkreśla się, że problematyka oświatowa była ważnym elementem polityki narodowej państwa polskiego w latach 20. i 30. XX w. Wykazano, że koncepcja edukacji narodowej była podstawą polityki edukacyjnej ludowych demokratów. Głównym typem szkoły publicznej na terenach o mieszanej populacji etnicznej była szkoła jednoosobowa polska. Po dojściu do władzy J. Piłsudskiego obóz sanacyjny ogłosił zmianę polityki państwa. Problem mniejszości narodowych stał się integralną częścią koncepcji konsolidacji państwa Piłsudczyka, która zakładała bardziej tolerancyjną politykę językową, religijną i oświatową wobec Ukraińców. Rozwiązanie kwestii narodowej na tzw. „obwodach wschodnich” było przez działaczy „sanacji” ściśle powiązane z uregulowaniem problemu szkolnictwa dla Ukraińców. Wykazano, że pomimo różnic w sposobach realizacji polityki edukacyjnej, sędziowie polityczni i ludowi demokracji pozostali zgodni w określeniu głównego celu – asymilacji narodowo-państwowej mniejszości ukraińskiej w Polsce. Edukacja szkolna stała się jednym ze skutecznych narzędzi polskiego rządu w kierunku polonizacji Ukraińców.

Słowa kluczowe: ludowi demokraci, Piłsudczyk, Polska, ludność ukraińska, edukacja szkolna, asymilacja narodowa, asymilacja państwowa.

THE ATTITUDE OF POLISH POLITICIANS TO THE UKRAINIAN PROBLEM SCHOOLING IN THE INTERWAR PERIOD

Victor Kondratyuk

Postgraduate Student of Lesya Ukrainka

Volyn National University (Lutsk, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-3264-5132

victortor1987@gmail.com

Abstract. The article highlights the main approaches of Polish political groups to the problem of Ukrainians schooling in interwar Poland. It is emphasized that the educational issue was an important component of the national policy of the Polish state in the 1920s and 1930s. It is shown that the educational policy of the National Democrats was based on the concept of national education. The main type of public school in ethnically mixed territories was a single Polish school. After J. Pilsudski came to power, the Sanation Regime announced a change in national policy. The problem of national minorities became an integral part of Pilsudczyk's concept of state consolidation, which envisaged a more tolerant language, religious, and educational policy toward Ukrainians. The solution of the national question in the so-called "eastern kresy" was closely linked by the "sanation" figures to the settlement of the problem of schooling for Ukrainians. It is shown that, despite the differences in the methods of implementing educational policy, Pilsudczyks and People's Democrats remained solidarity in defining the main goal – the national-state assimilation of the Ukrainian minority in Poland. One of the Polish government's effective tools for polonizing Ukrainians was schooling.

Key words: National Democrats, Pilsudczyks, Poland, Ukrainian population, schooling, national assimilation, state assimilation.

СТАВЛЕННЯ ПОЛЬСЬКОГО ПОЛІТИКУМУ ДО ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Віктор Кондратюк

аспірант Волинського національного університету

імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-3264-5132

victortor1987@gmail.com

Анотація. У статті висвітлено основні підходи польських політичних угруповань до проблеми українського шкільництва у міжвоєнній Польщі. Підкреслено, що освітнє питання було важливою складовою національної політики Польської держави у 1920–1930-х рр. Показано, що в основу освітньої політики народових демократів

було покладено концепцію національного виховання. Основним типом державної школи на змішаних за національним складом населення територіях визначалася єдина польська школа. Після приходу до влади Ю. Пілсудського табір санації оголосив про зміну національної політики. Проблема національних меншин стала складовою частиною пілсудчиківської концепції державної консолідації, яка передбачала толерантнішу мовну, релігійну та освітню політику щодо українців. Розв'язання національного питання на так званих «східних кресах» діячі «санації» тісно пов'язували із врегулюванням проблеми шкільництва для українців. Показано, що, незважаючи на розбіжності у методах реалізації освітньої політики, пілсудчики і народові демократи залишалися солідарними у визначенні головної мети – національно-державній асиміляції української меншини в Польщі. Одним із дієвих інструментів польського уряду в напрямку колонізації українців стало шкільництво.

Ключові слова: народові демократи, пілсудчики, Польща, українське населення, шкільництво, національна асиміляція, державна асиміляція.

Однією з найбільш гострих суспільно-політичних проблем відбудованої у 1918 р. Польської держави стало національне питання. Польща була країною із значним відсотком громадян непольського походження. Національні меншини складали близько третини усіх жителів держави. Найчисельнішими групами серед них були українці (бл. 5 млн. осіб – 16 % мешканців краю), євреї (2,8 млн. осіб – 10 % населення), білоруси (1,6 млн. – 5 % жителів) та німці (понад 1 млн. – 4 % громадян) (Зашкільняк, 2002: 459). Від способу розв'язання національного питання, без перебільшення, залежала подальша доля самої Польської держави, збереження її територіальної цілісності. Особливо гостро стояла проблема слов'янських меншин, зокрема українців, адже у східних воєводствах вони складали значну або (як наприклад на Волині) переважаючу частку населення.

Чільне місце у комплексі завдань, які вимагали нагального розв'язання польською владою, займала організація шкільництва для національних меншин. З приєднанням Східної Галичини, Волині, Холмщини, Підляшшя, Берестейщини до складу Другої Речі Посполитої система шкільної освіти була докорінно реорганізована на цих землях. Вона стала важливою складовою частиною асиміляційної політики польського уряду у східних воєводствах.

Метою статті є аналіз основних підходів польських політичних угруповань до проблеми українського та білоруського шкільництва у міжвоєнну добу.

Окремі аспекти проблеми досліджувались польськими істориками А. Хойновським (Chojnowski, 1979), В. Міхом (Mich, 1992), М. Семаковичем (Siemakowicz, 1998), Є. Томашевським (Tomaszewski, 1988), Парухом В. (Paruch, 1992), Кулешою В. (Kulesza, 1985), Вапінським Р. (Wapiński, 1989; Wapiński, 1994). Серед досліджень українських істориків заслуговують на увагу роботи Зашкільняка Л. (Зашкільняк, 2008) та Юрчук О. (Юрчук, 2008; Юрчук, 2010–2011). Водночас з тим, в українській історіографії недостатньо робіт, які б розкривали ідеологічні концепції польських політичних сил щодо національних меншин у міжвоєнну добу. Актуальність проблеми зумовлена й необхідністю подолання стереотипів у взаємному сприйнятті поляків та українців, на формування яких значною мірою вплинула публіцистична думка 1920–1930-х рр.

З огляду на внутрішньо – і зовнішньополітичні чинники національне питання у міжвоєнній Польщі набувало особливої гостроти і займало чільне місце в ідеології усіх польських політичних партій та організацій 20–30-х рр. ХХ століття. Ще задовго до здобуття незалежності в Польщі сформувався дві основні концепції національної політики. Перша з них, сформульована національними демократами (ендеками), передбачала, що всі непольські нації, в тому числі українці, повинні бути підпорядковані політичній, культурній і економічній домінації поляків. Цю ідеологію ще наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. сформулював один із лідерів польського суспільно-політичного руху, засновник Національно-демократичної партії Роман Дмовський. У своїх численних публікаціях він пропагував «вищість» польської державно-політичної культури, доводив «незрілість» української та білоруської націй, нездатність творення ними власних національних держав. Ці народи Дмовський Р. називав «гіршим гатунком поляків» і був переконаний в можливості їх повної асиміляції (Wapiński, 1989: 103).

Теза про те, що українці є лише етнічною масою, неспроможною ідентифікувати себе з приналежністю до певної нації, стала фундаментом теорії національної асиміляції. У перші роки існування незалежної Польщі інкорпораційна концепція польських національних демократів була покладена в основу національної політики держави. Ключова роль в цій програмі відводилась мовній і культурно-освітній асиміляції національних меншин. Саме шкільництво мало стати одним з найбільш дієвих засобів асиміляційного впливу.

З огляду на гостроту проблеми, питання розвитку освіти для національних меншин не могло залишитись поза увагою польської публіцистики міжвоєнної доби. На початку 1920-х років одним із активних прихильників концепції національної держави був міністр релігійних віросповідань і народної освіти в урядах націонал-демократів Станіслав Грабський. «Польща повинна стати монолітною національною державою, – писав міністр, – ... інакше вона не втримає цілісності своїх кордонів». На переконання політика, досвід польської історії ХІХ початку ХХ століть не залишав у цьому жодних сумнівів. «Всі багатонаціональні держави розпадаються. Консолідується лише держави національні», – стверджував Грабський С. (Grabski, 1929: 37). На його думку, Польща могла існувати лише як держава польського народу, бо «якби вона стала державою... поляків, євреїв, німців, русинів (українців – В.К.), білорусів, литовців, росіян – вона б вчергове втратила свою незалежність» (Grabski, 1926: 72).

Діячі національно-демократичного табору не ставили під сумнів того факту, що в кордонах Речі Посполитої опинилися численні групи національних меншин, які виразно домінували у східних регіонах держави – землях, які поляки вважали своїм «цивілізаційним здобутком» (Зашкільняк, 2008: 129). А тому, головним завданням

внутрішньої політики визначали якнайтіснішу інтеграцію так званих східних кресів з решта регіонами країни. «Нині метою польської політики, – писав С. Грабський, – є злиття цих територій з національними польськими землями, що забезпечить тривалу цілісність польської держави» (Siemakowicz, 1998: 60-61).

В своїх публіцистичних працях С. Грабський неодноразово вказував на слабкість національних рухів слов'янських меншин, що, на його думку, мало стати додатковим аргументом в проведенні асиміляційної політики на сході країни. «Хто є господарем на наших східних землях? Білоруси, чи українці? – запитував у риторичний спосіб політик. – Але ж кийвська катастрофа (мається на увазі похід об'єднаної армії УНР і Польщі 1920 р. на Київ – В.К.) показала, що українського народу насправді не існує» (Grabski, 1929: 42). В іншому місці С. Грабський писав, що Волинь, Полісся, Новоградська земля – це національно невизначені території і про колонізацію там будь кого на користь Польщі не може бути й мови, бо «не можна денационалізувати того, хто немає національної свідомості, хто є лише «тутейшим» (Grabski, 1929: 42). Таке переконання наштотувало ендеків на швидкий успіх колонізаційної політики. На думку народових демократів, асиміляція непольського населення, буде здійснюватись шляхом природного впливу польської культури (Bartoszewicz, 1924: 32). На практиці цей вплив означав втілення в життя тих засад, які базувались на переконанні, що єдиною офіційною мовою є лише польська мова, єдиною державною школою – лише школа з польською мовою викладання.

Саме ця ідея була покладена в основу концепції національного виховання, палким прихильником якої був С. Грабський. Він стверджував, що, головне завдання державної школи в Польщі – дати можливість непольській молоді долучитись до польської духовної культури, виховати почуття «спільної з польським народом історичної традиції», прищепити любов до польської літератури, мистецтва (Grabski, 1926: 72).

Концепція національного виховання була покладена в основу закону про освіту від 31 липня 1924 р. (відомого ще як «закон Грабського»). Цей законодавчий документ визначив організаційні підстави шкільництва для національних меншин у східних воєводствах Польщі до кінця міжвоєнного двадцятиріччя (Ustawa, 1924). Основним типом державної школи на змішаних за національним складом населення територіях визначалася єдина польська школа. Утримання національних шкіл закон 1924 р. покладав на громади етнічних меншин, надаючи державну підтримку лише утравістичним (двомовним) школам.

Реалізація шкільного закону 1924 р. привела до фактичної ліквідації шкіл з українською мовою викладання на східних землях Другої Речі Посполитої. Упродовж 1925–1926 н. р. на Волині, наприклад, було закрито 301 школу з українською мовою навчання; водночас кількість двомовних навчальних закладів зросла з 93 до 366 (Papierzyńska-Turek, 1979: 259). На Волині не залишилося жодної україномовної державної початкової школи.

Те, що закон про освіту був спрямований на ліквідацію шкільництва національних меншин не приховували навіть самі поляки. Ян Корнецький – польський публіцист, котрий до того ж працював високопосадовцем в системі народної освіти у своїй статті «Освітні завдання на Кресах» зазначав, що в Польщі «... не може бути кількох окремих шкільних систем: польської, єврейської, русинської, білоруської, німецької, литовської. Державне шкільництво в Польській державі може бути лише одне: польське» (Kornecki, 1925: 112).

Такий підхід до проблеми шкільництва для національних меншин домінував упродовж всього міжвоєнного двадцятиліття. Реалізація закону про освіту, серед іншого, привела до напруженості у польсько-українських взаєминах в середині 1920-х років. Неприязне ставлення місцевого населення до поляків і польської державності було помітною перешкодою на шляху реалізації мети, яку уряд ставив щодо східних земель – повної інтеграції краю до складу Речі Посполитої. А тому немає нічого дивного, що гасло оздоровлення стосунків у міжнаціональній сфері стало складовою частиною звинувачення, висунутого опозицією на адресу системи парламентської демократії, привівши до травневого перевороту 1926 року.

Після приходу до влади Ю. Пілсудського табір санації оголосив про зміну національної політики. Проблема національних меншин стала складовою частиною пілсудчиківської концепції державної консолідації (Pauc, 1992: 146). На відміну від народової демократії, яка єдиним сувереном влади визнавала польський народ, прихильники Ю. Пілсудського домінуючу роль відводили державі. Інтереси держави та народу визнавалися тотожними (Kulesza, 144). Виходячи з цих засад, вирішення національної проблеми пов'язувалось з принципами взаємної толерантності та співіснування народів. На практиці це означало активізацію різних сфер життя національних меншин Речі Посполитої, регіоналізацію національної політики, відмову від примусової асиміляції за умови визнання ідеї сильної держави.

Отже, кардинальною метою національної політики Польщі пілсудчики проголосили стабілізацію і зміцнення польської державності. Її передбачалось досягти шляхом задоволення потреб та інтересів не лише титульної нації, а й національних меншин, в тому числі українців. «Необхідним є створення таких умов для українського руху в Польщі, – писав Л. Василевський, один з провідних теоретиків «санації», – аби незалежницькі прагнення усієї України шукали підтримки у Польщі» (Wasilewski, 1923: 27).

Слід зауважити, що упродовж усього періоду перебування «санації» при владі нею не було сформульовано цілісної політичної програми з національного питання. Кожна група пілсудчиків репрезентувала свій погляд на цю проблему. Першу з них представляли найближчі соратники Ю. Пілсудського – так звана «група полковників», яка вважалася найбільш авторитетною. Менш чисельною була група «українофілів», куди зокрема входили відомі польські публіцисти Леон Василевський, Тадеуш Голувко, Владзімеж Бончковський, Пьотр Дунін-Борковський. Саме вони сформулювали найбільш повну програму з національного питання напередодні травневого перевороту 1926 р.

Будучи прихильниками федералістської програми, «українофіли» вважали, що національним меншинам в Польщі слід створити такі умови, які б сприяли формуванню серед місцевого населення почуття приналежності до Польської держави і польського народу. Вихідним пунктом їх концепції була цілісність і безпека Речі Посполитої, загрозу якій вони вбачали в сепаратистських прагненнях національних меншин, причому українська проблема розглядалась як найскладніша для розв'язання. «Метою державної національної політики, – писав ще у 1923 р. Л. Василевський, – повинно стати ... зміцнення держави шляхом задоволення потреб та інтересів усіх груп населення, ... в тому числі національних меншин» (Wasilewski, 1923: 25-26).

Після приходу Ю. Пілсудського до влади основна дискусія щодо шляхів розв'язання національного питання розгорнулася на шпальтах газет «Дрога» і «Глос правди» – друкованих органів пілсудчиків. Першою в часописі «Дрога» з'явилась стаття Т. Голувка «Методи і шляхи санації стосунків у Східній Галичині і східних воєводствах» (Holówko, 1926: 21). Будучи палким прихильником прометеїстського руху в Польщі, Голувко Т. вважав неприпустимим з точки зору польських державних інтересів нехтування правами національних меншин. Він стверджував, що «бездумна політика щодо українців і білорусів штовхала Польщу у прірву, ... мільйонні маси українців і білорусів ненавиділи... саму польську державність», а тому пропонував «негайні й швидкі зміни» у східних воєводствах (Голувко, 2012: 110).

Розв'язання національного питання на так званих східних кресах польський публіцист тісно пов'язував із врегулюванням проблеми шкільництва для українців та білорусів. Голувко Т. піддав різкій критиці шкільний закон 1924 р., зауваживши що його реалізація призвела до ліквідації українського і білоруського шкільництва. «Усі початкові білоруські школи зачинено, – констатував політик, – так само зачинено всі початкові українські школи на Волині і майже тисячу початкових шкіл у Східній Галичині. Державних середніх українських і білоруських шкіл немає, а приватні було ліквідовано у безглуздий і рафіновано жорстокий спосіб» (Голувко, 2012: 113). Голувко Т. стверджував, що польська держав має радикально змінити своє ставлення до українського шкільництва і пропонував для цього ряд конкретних заходів.

Найбільш нагальною потребою він вважав забезпечення українських початкових і середніх шкіл кваліфікованими вчительськими кадрами, добре обізнаними з польською мовою і культурою. «Йдеться про те, – писав Голувко Т., – щоб українські і білоруські вчителі могли добре й охоче навчати дітей польської мови, щоб вони прихильно ставилися до польського народу, мови і культури» (Голувко, 2012: 113). Для цього він радив заснувати кілька українських, які б готували кваліфікованих вчителів. В той же час в усіх польських учительських семінаріях у східних воєводствах Голувко Т. пропонував запровадити курси викладання української мови, літератури та історії України. На думку польського публіциста, лише той вчитель, який добре володітиме не лише польською, а й українською мовою зможе посприяти справі культурного зближення братніх народів. «Якщо у сфері освіти на Кресах, – писав він, – працюватиме висококваліфікований і обізнаний із польською культурою вчитель-білорус чи українець, толерантний шкільний інспектор, котрий дбає про те, щоб українською чи білоруською дітям розповідали про Косцюшка, Міцкевича, Словацького, Пілсудського, Люблінську унію, похід на Київ 1920 року, а в польських школах – про Києво-Могилянську академію, Гадяцьку унію, Шевченка, Франка, Петлюру, – ... тоді справу українського та білоруського шкільництва буде узгоджено з інтересами українського й білоруського народів» (Голувко, 2012: 115). На переконання Голувка Т., таке рішення відповідатиме польським державним інтересам, оскільки нове покоління дітей буде виховуватись у знанні польської мови та повазі до історії та культури Польщі.

Не оминув польський публіцист і проблеми вищої освіти, наголошуючи на необхідності негайного відкриття Українського університету у Львові, а також Вищої агрономічно-торгової школи на Волині.

Пропоновані Голувко Т. заходи в системі освіти мали сприяти нормалізації міжнародних стосунків на східних землях Речі Посполитої, підштовхнути культурне зближення поляків з українцями. Цікаво, що схожі погляди на проблему шкільництва наприкінці 1920-х рр. висловлювали не лише пілсудчики-«українофіли» – Пьотр Дунін-Борковський (Dunin-Borkowski, 1931), Миколай Зданович (Зданович, 2012), Владзімеж Бончковський (Бончковський, 2012), а й навіть представники польського консервативного руху – Адольф Бохенський та Ян Станіслав Лось. Аналіз їхньої політико-публіцистичної спадщини досить ґрунтовно представлений у науковому доробку львівської дослідниці Оксани Юрчук (Юрчук, 2008; Юрчук, 2010–2011).

Публіцистичні статті пілсудчиків, які друкувались на шпальтах часописів «Дрога», «Глос правди», «Польсько-українського бюлетеня» стали свого роду національною програмою санаційного табору, яка з певними модифікаціями реалізовувалась до кінця 1920-х років. Однак, невдовзі у внутрішній політиці «санації» почався поворот вправо і політичний курс щодо національних меншин було скориговано.

Наприкінці листопада 1926 р. «Глос правди» опублікував статтю, автором якої був один з найближчих соратників Ю. Пілсудського – полковник Б. Медзінський (Głos Prawdy, 1926). Останній висловив думку, що уряд не повинен виступати з якоюсь новою програмою з національного питання, оскільки, «така програма існує. Нею є Конституція від 17 березня». «Конституційна програма» виходила з того, що постанови березневої Конституції 1921 р. є вихідною точкою для вироблення позиції уряду щодо національних меншин.

З подібними підходами до розв'язання проблеми виступав і Войцех Стпичінський – редактор «Глосу правди», один з провідних діячів «групи полковників». В надрукованій ним статті, яка порушувала питання міжнародних стосунків, автор підтримав «конституційну програму» Б. Медзінського, підкресливши, що стосунки між урядом і меншинами регулюються Конституцією і «жодна інша угода не потрібна» (Głos Prawdy, 1927).

Отже, поява «конституційної програми» свідчила про поступовий відхід «санації» від ліберального курсу в національному питанні. А це привело до певного замішання в поглядах на проблему серед пілсудчиківських

угруповань. На початку 1927 р. в часописах «Епока» і «Глос правди» з'явилися перші статті, автори яких вказували на великі розбіжності, що існують між постановами Конституції і життєвою практикою. Як приклад наводилось становище українського шкільництва, яке перебувало у жалюгідному стані (Głos Prawdy, 1927).

Наступні роки не привели до появи якихось нових програм пілсудчиків з проблем національних меншин. Більше того в другій половині 1930-х рр. «санация» все більше почала схилитись до тієї концепції розв'язання національного питання, яку пропагували польські націонал демократи. Наслідком цього став подальший занепад українського шкільництва у східних воєводствах.

Таким чином, у міжвоєнне двадцятиліття польським урядом загалом не було сформульовано комплексної програми з національного питання. Невирішеною залишалась і проблема освіти для національних меншин. Народова демократія своєю метою проголосила національну асиміляцію непольського населення. Однією з її складових мала стати колонізація українського населення, в тому числі, засобами мовної та освітньої політики.

Основним елементом концепції державної консолідації, проголошеної Ю. Пілсудським, стала програма державної асиміляції, яка передбачала толерантнішу мовну, релігійну та освітню політику щодо українців. Однак, незважаючи на розбіжності у методах реалізації національної політики, пілсудчики і народові демократи залишались солідарними у визначенні головної мети – зміцнення польської державності на східних землях та їх якнайшвидша інтеграція до державно-політичної системи Речі Посполитої.

Список використаних джерел:

1. Бончковський В. Ми не є українофілами. *Ми не є українофілами. Польська політична думка про Україну і українців. Антологія текстів* (за ред. П. Ковалю, Я. Олдаховського, М. Зухняк). К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. С. 145–151.
2. Голувко Т. Методи й шляхи оздоровлення взаємовідносин у Східній Галичині і східних воєводствах. *Ми не є українофілами. Польська політична думка про Україну і українців. Антологія текстів* (за ред. П. Ковалю, Я. Олдаховського, М. Зухняк). К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. С. 108–120.
3. Зашкільняк Л.О. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. 752 с.
4. Зашкільняк Л.О. Україна і Польща в ХХ столітті: від конфліктів до порозуміння. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 17: Українсько-польсько-білоруське сусідство: ХХ століття / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; голова редколегії Ярослав Ісаєвич, упорядники Микола Литвин, Василь Футала. Львів, 2008. 636 с.*
5. Зашкільняк Л.О. Українсько-польські стосунки ХХ ст. у суспільній свідомості українців і поляків. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічні науки. Вип. 2. Львів 2008. С. 127–137.*
6. Зданович М. Польсько-українське питання. *Ми не є українофілами. Польська політична думка про Україну і українців. Антологія текстів* (за ред. П. Ковалю, Я. Олдаховського, М. Зухняк). К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. С. 131–145).
7. Юрчук О. Адольф Бохенський: реалії та перспективи польсько-українських взаємин міжвоєнного двадцятиліття. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*: [Зб. наук. праць / відп. ред. М. Литвин] / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2010-2011. Вип. 3–4. 348 с.
8. Юрчук О. Українсько-польські взаємини міжвоєнного періоду в оцінці Яна Станіслава Лося. *Історіографічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр.* 2008. Вип. 18. С. 204–213.
9. Bartoszewicz J. Znaczenie polityczne kresów wschodnich dla Polski. Warszawa, 1924.
10. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979. 262 s.
11. Dunin-Borkowski P. Wytyczne programu zbliżenia polsko-ukraińskiego. *Biuletyn polsko-ukraiński*. 1931. № 9. S. 392–395.
12. Grabski S. Z codziennych walk i rozważań. Poznań. 1929. 167 s.
13. Grabski S. Szkoła na Kresach Wschodnich. *Oświata Polska*. 1926. Nr. 3. S. 69–77.
14. Głos Prawdy. № 132. 25.11.1926.
15. Głos Prawdy. № 45. 15.02.1927.
16. Holówko T. Metody i drogi sanacji stosunków we Wschodniej Galicji i wojewodztwach wschodnich. *Droga*. № 6–7. 1926.
17. Kornecki J. Zadania oświatowe na Kresach. *Oświata Polska*. 1925. № 2. S. 107–115.
18. Kulesza W. Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926-1935. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Wyd. Ossolineum, 1985. 310 s.
19. Mich W. Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego руhu konserwatywnego (1918-1939). Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1992. 306 s.
20. Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1979. 390 s.
21. Paruch W. Koncepcja konsolidacji państwowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piisudczykowskiego w latach 1926-1935. *Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku*. Lublin : Wydawn. Uniwersyteu Marii Curie-Skłodowskiej, 1992. S. 145–159.
22. Siemakowicz M. Założenia programowe głównych obozów politycznych wobec szkolnictwa dla ludności białoruskiej w II Rzeczypospolitej. *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. 1998. № 9. S. 60–61.
23. Tomaszewski J. Kresy wschodnie w polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku. *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. Między Polską etniczną a historyczną*, t. VI (red. W. Wrzesiński. Wrocław, Warszawa, Kraków), 1988. S. 101–150.
24. Wapiński R. Polska i małe ojczyzny Polaków. Z dziejów kształtowania się świadomości narodowej w XIX-XX wieku po wybuch II wojny światowej. Wrocław – Warszawa – Kraków: Wyd. Ossolineum, 1994. 419 s.
25. Wapiński R. Roman Dmowski. Lublin, 1989. 392 s.
26. Wasilewski L. Zadania polskiej polityki narodowościowej. *Droga*. 1923. № 4. S. 20–28.
27. Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r., zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1924. № 79. Poz. 766. S. 1212–1214.

References:

1. Bonchkovskiy, V. (2012). My ne ye ukrainofilamy [We are not Ukrainophiles]. *My ne ye ukrainofilamy. Polska polityczna dumku pro Ukrainu i ukrainsiv. Antolohiia tekstiv* (za red. P. Kovalia, Ya. Oldakhovskoho, M. Zukhniak). K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», pp. 145–151 [in Ukrainian].
2. Holuvko, T. (2012). Metody y shliakhy ozdorovlennia vzaiemovidnosyn u Skhidnii Halychyni i skhidnykh voievodstvakh [Methods and ways of improving relations in Eastern Galicia and eastern voivodships]. *My ne ye ukrainofilamy. Polska polityczna dumku pro Ukrainu i ukrainsiv. Antolohiia tekstiv* (za red. P. Kovalia, Ya. Oldakhovskoho, M. Zukhniak). K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», pp. 108–120 [in Ukrainian].
3. Zashkilniak, L. O. (2002). Istoriiia Polshchi. Vid naidavnishykh chasiv do nashykh [History of Poland. From ancient times to ours]. Lviv: I. Franko National University, 759 p. [in Ukrainian].
4. Zashkilniak, L.O. (2008). Ukraina i Polshcha v XX stolitti: vid konfliktiv do porozuminnia [Ukraine and Poland in the 20th century: from conflicts to understanding]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Vyp. 17: Ukrainsko-polsko-biloruske susidstvo. XX stolittia / NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha; holova redkohii Yaroslav Isaievych, uporiadnyky Mykola Lytvyn, Vasyl Futala. Lviv, 636 p. [in Ukrainian].*
5. Zashkilniak, L.O. (2008). Ukrainsko-polski stosunki XX st. u suspilnii svidomosti ukrainsiv i poliakiiv [Ukrainian-Polish relations of the 20th century. in the public consciousness of Ukrainians and Poles]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia sotsiologichni nauky. issue 2*, pp. 127–137 [in Ukrainian].
6. Zdanovych, M. (2012). Polsko-ukrainske pyttannia [The Polish-Ukrainian question]. *My ne ye ukrainofilamy. Polska polityczna dumku pro Ukrainu i ukrainsiv. Antolohiia tekstiv* (za red. P. Kovalia, Ya. Oldakhovskoho, M. Zukhniak). K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», pp.131–145 [in Ukrainian].
7. Yurchuk, O. (2010–2011). Adolf Bokhenskyi: realii ta perspektyvy polsko-ukrainskykh vzaiemyn mizhvoiennoho dvadtsiatylittia [Adolf Bochensky: realities and prospects of Polish-Ukrainian relations in the interwar twenty years]. *Ukraina-Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist: [Zb. nauk. prats / vidp. red. M. Lytvyn] / Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv, issue 3–4, 348 p. [in Ukrainian].*
8. Yurchuk, O. (2008). Ukrainsko-polski vzaiemyny mizhvoiennoho periodu v otsyntsi Yana Stanislava Losia [Ukrainian-Polish relations in the interwar period in the assessment of Jan Stanislaw Los]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini: Zb. nauk. pr.*, issue 18, pp. 204–213 [in Ukrainian].
9. Bartoszewicz, J. (1924). Znaczenie polityczne kresów wschodnich dla Polski [The political importance of the eastern borderlands for Poland]. Warszawa [in Polish].
10. Chojnowski, A. (1979). Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939 [Concepts of nationality policy of Polish governments in 1921–1939]. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 262 p. [in Polish].
11. Dunin-Borkowski, P. (1931). Wytyczne programu zbliżenia polsko-ukraińskiego [Guidelines for the Polish-Ukrainian rapprochement program]. *Biuletyn polsko-ukraiński*, 1931, № 9, pp. 392-395 [in Polish].
12. Grabski, S. (1929). Z codziennych walk i rozważań [From everyday struggles and considerations]. Poznań, 1929, 167 p. [in Polish].
13. Grabski, S. (1926). Szkoła na Kresach Wschodnich [School in the Eastern Borderlands]. *Oświata Polska*, 1926, Nr. 3, pp. 69–77 [in Polish].
14. Głos Prawdy, (1926). № 132 [in Polish].
15. Głos Prawdy, (1927). № 45 [in Polish].
16. Holówko, T. (1926). Metody i drogi sanacji stosunków we Wschodniej Galicji i wojewodztwach wschodnich [Methods and ways of renovating relations in Eastern Galicia and eastern voivodeships]. *Droga*. № 6-7 [in Polish].
17. Kornecki, J. (1925). Zadania oświatowe na Kresach [Educational tasks in the Borderlands]. *Oświata Polska*, № 2, pp. 107-115 [in Polish].
18. Kulesza, W. (1985). Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926-1935 [Ideological and political concepts of the ruling camp in Poland in 1926-1935]. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Wyd. Ossolineum, 310 p. [in Polish].
19. Mich, W. (1992). Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruhu konserwatywnego (1918-1939) [The problem of national minorities in the political thought of the Polish conservative movement (1918-1939)]. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 306 p. [in Polish].
20. Papierzyńska-Turek, M. (1979). Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926 [The Ukrainian case in the Second Polish Republic 1922-1926]. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 390 p. [in Polish].
21. Paruch, W. (1992). Koncepcja konsolidacji państwowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piisudczykowskiego w latach 1926-1935 [The concept of state consolidation. National minorities in the political thought of the Piisudczyk camp in 1926-1935]. *Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku*. Lublin : Wydawn. Uniwersyteu Marii Curie-Skłodowskiej, pp. 145–159 [in Polish].
22. Siemakowicz, M. (1998). Założenia programowe głównych obozów politycznych wobec szkolnictwa dla ludności białoruskiej w II Rzeczypospolitej [Program assumptions of the main political camps regarding education for the Belarusian population in the Second Polish Republic]. *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, № 9, pp. 60–91 [in Polish].
23. Tomaszewski, J. (1988). Kresy wschodnie w polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku [The Eastern Borderlands in Polish political thought of the 19th and 20th centuries]. *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. Między Polską etniczną a historyczną*, t. VI. Wrocław, Warszawa, Kraków, pp. 101–150 [in Polish].
24. Wapiński, R. (1994). Polska i małe ojczyzny Polaków. Z dziejów kształtowania się świadomości narodowej w XIX-XX wieku po wybuch II wojny światowej [Poland and the small homelands of Poles. From the history of the formation of national consciousness in the 19th and 20th centuries until the outbreak of World War II]. Wrocław – Warszawa – Kraków: Wyd. Ossolineum, 419 p. [in Polish].
25. Wapiński, R. (1989). Roman Dmowski [Roman Dmowski]. Lublin, 392 p. [in Polish].
26. Wasilewski, L. (1923). Zadania polskiej polityki narodowościowej [Tasks of Polish nationality policy]. *Droga*, № 4, p. 20–28.
27. Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r., zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa (1924). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, № 79, Poz. 766, pp. 1212–1214.